

بررسی زندگی و آثار استاد محمد حسن عرب

مرتضی بدخشان

این نوشتار به زندگی، تحصیلات و بررسی آثار استاد فقیه محمد حسن عرب، از محققین و پژوهشگران معاصر دزفولی پرداخته است. در ابتدا مروری کوتاه بر دوران زندگی و تحصیلات وی شده است، سپس آثاری که به صورت کتاب، چاپ و منتشر شده‌اند، بررسی شده، بعد از آن تقریض‌های ایشان بر کتب ذکر گردیده و در پایان عناوین مقالات ایشان آورده شده است.

زندگی و فعالیت‌های استاد عرب

استاد محمد حسن عرب فرزند شیخ محمد، در سال ۱۳۱۹ خورشیدی در یک خانواده روحانی در شهرستان دزفول چشم به جهان گشود. در سال دوم ابتدایی، با فوت پدر، گرد یتیمی بر سرش نشست. مادرش که از خانواده‌ای روحانی و مأنوس با قرآن بود، با وجود مشکلات مالی، مسئولیت خطیر تربیت و تحصیل فرزند را به عهده گرفت. استاد عرب با پشتیبانی و تشویق مادر، تحصیلات ابتدایی و دبیرستان را در دزفول به پایان رساند. استاد محمد حسن عرب در سال ۱۳۴۳ به استخدام آموزش و پرورش شهرستان دزفول درآمد و همزمان با تدریس، توانست دوره تربیت معلم را طی کند. سپس موفق شد در رشته زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه جندی شاپور اهواز به تحصیل بپردازد. بعد از گذراندن لیسانس، به عنوان دبیر زبان و ادبیات فارسی در دبیرستان‌های دزفول مشغول به کار شد. استاد در هنگام تدریس در کلاس یا در فعالیت‌های دبیرستان همواره سعی داشت همراه با آموزش علم، دیانت را نیز به جوانان آموزش دهد. استاد محمد حسن عرب در دوران انقلاب اسلامی همراه و همگام با انقلابیون به فعالیت‌های سیاسی علیه رژیم پهلوی پرداخت و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، مسئولیت اداره آموزش و پرورش شهرستان شوش را پذیرفت. پس از آن به دزفول آمد و در مراکز تربیت معلم به تدریس پرداخت. با کشت نهال دانشگاه آزاد اسلامی در برخی از شهرهای ایران، استاد عرب از پیشگامان اولیه هیئت مؤسس و جزء اولین مدرسین دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول به شمار می‌رفت. ایشان در این دانشگاه در سمت‌های قائم مقامی، معاونت مالی اداری، پژوهشی و فرهنگی خدمت کردند و تا نفس‌های آخر به عنوان دبیر هیئت امناء و مشاور فرهنگی ریاست واحد مشغول خدمت بودند. استاد محمد حسن عرب در سال ۱۳۷۹ با چند تن از فرهنگ دوستان دزفولی، پایه‌های مؤسسه فرهنگی دزفول‌شناسی را بنا نهاد و مدیر عاملی آن را تا پایان حیات پربارش به عهده داشت. به گفته اعضای این مؤسسه که قریب به هفتاد نفر از اساتید دانشگاهی و مدرسان آموزش و پرورش و نیروهای فرهنگی هستند، استاد عرب به عنوان پدر معنوی این مجموعه علمی فرهنگی بود و با تشویق‌های استاد عرب اعضای این مؤسسه توانستند در یک دهه و نیم از فعالیت

پژوهش خود، علاوه بر برنامه‌های علمی و فرهنگی پخش شده در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مقالات مختلفی از موضوعات تحقیقی خود را در همایش‌های منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی ارائه یا در مجلات علمی پژوهشی به چاپ برسانند. علاوه بر آن بیش از هشتاد عنوان کتاب را در موضوعات مربوط به دزفول یا موضوعات تخصصی دیگر به علاقه‌مندان تقدیم نمایند.

استاد عرب علاوه بر تشویق دیگران به مطالعه و پژوهش، خود نیز به طور پیوسته در حال تحقیق و پژوهش در زمینه مسائل ادبی، فرهنگی و تاریخی بود. از آثار پربرکت این استاد فرزانه که به صورت کتاب به زیور چاپ آراسته شده عبارتند از: اولوالأمر مسلمین یا ولایت فقیه، تحقیقی در مورد مسائل علمیه و مدارس علمیه دزفول، آل (لالایی‌های محلی دزفول با سه گویش محلی، فارسی و لاتین)، منبع و مرجع‌شناسی در ادبیات و علوم انسانی (این کتاب هم اکنون جزء کتاب‌های درسی دانشگاهی است)، لغز و معماهای عارف دزفولی، شیوه‌های پژوهش در ادبیات و علوم انسانی (این کتاب در دانشگاه‌ها و مراکز تربیت معلم تدریس می‌شود)، مثل‌های دزفولی یا معادلات ادبی (تطبیق ضرب‌المثل‌های دزفولی با اشعار فارسی)، عشق دمشق (سفرنامه‌ای به سوریه قبل از جنگ داخلی آن)، اندیشمندان دزفول (با همکاری آقای لطیف پور)، دانشنامه اماکن (جغرافیای قرآن مجید)، القاموس الحدیث / فرهنگ نمونه، فرهنگ مائده معنوی، دژ ثمین / زندگانی‌نامه آیت‌الله معزی دزفولی. جا دارد که این آثار گران سنگ به جامعه علمی، صاحبان قلم و اندیشه معرفی شوند.

بررسی آثار

محمدحسن عرب در طول زندگی بابرکتش تحقیقات و پژوهش‌های زیادی داشته است که نتایج آنها به صورت کتاب یا مقاله یا تقاریض بر کتب تدوین یا به صورت سخنرانی‌های علمی ارائه گردیده است. در این مقاله آثار مکتوب ایشان که به صورت کتاب منتشر شده‌اند بررسی شده است.

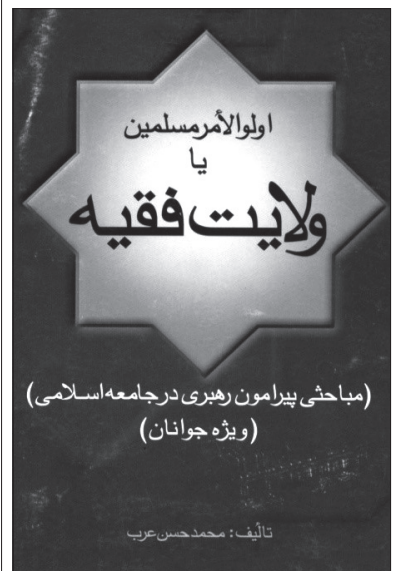
۱. آل، لالایی‌های محلی دزفول

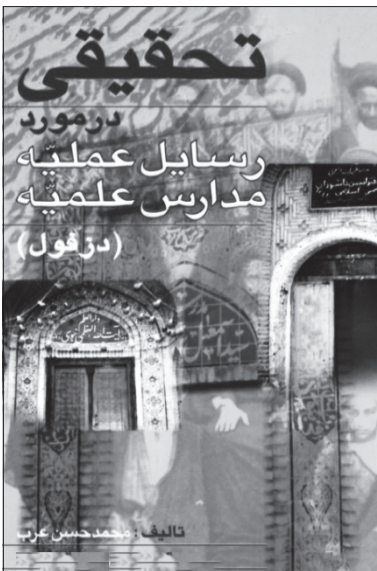
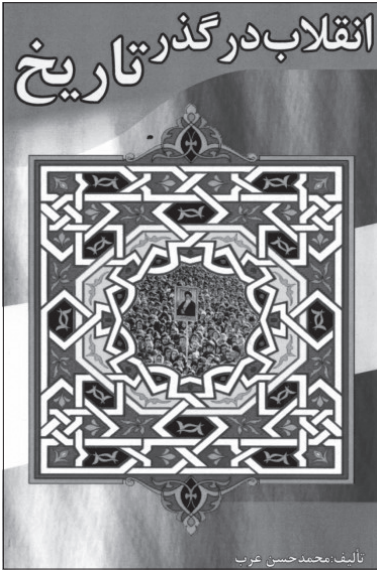
این کتاب با همکاری استاد گرانمایه، شادروان سیدمحمدعلی امام، پژوهشگر معاصر دزفولی و آقای عظیم محمودزاده به رشته تحریر درآمده است. این کتاب علاوه بر پیش‌گفتار مرحوم استاد امام، داری دو مقدمه از مؤلفین است. در این کتاب، لالایی‌های محلی، بر مبنای موضوع و محتوا و پیامی که دارند به یازده بخش تقسیم شده که مراجع را برای دریافت هدف خود کمک می‌نماید. در پایان این کتاب برای فهم معنی لغوی واژه‌های محلی، واژه‌نامه‌ای افزوده شده است. این کتاب در ۱۷۷ صفحه در پاییز ۱۳۷۸ به وسیله انتشارات افهام در ۳۰۰ نسخه به چاپ رسیده است و در همان سال مورد استقبال عموم همشهریان قرار گرفت و نسخ آن نایاب شد.

بنا به گفته استاد عرب این کتاب قبل از چاپ در دوره ليسانس، تحت عنوان تطبیق لالایی‌های دزفولی با ترانه‌های باباطاهر عریان و فائز دشتستانی زیر نظر آقای دکتر وحیدیان استاد دانشگاه جندی شاپور اهواز، به عنوان پایان‌نامه با نمره A مثبت دفاع شده بود، سپس با نظر مؤلفین همکار و با جرح و تعدیل‌هایی با نام لالایی‌های محلی به چاپ رسید.

۲. اولوالأمر مسلمین یا ولایت فقیه، ویژه جوانان

این کتاب شامل یک پیش‌گفتار، یک مقدمه، دو فصل و یک نمایه است. فصل اول اختصاص به معنی ولایت از نظر لغت و اصطلاح دارد. سپس ولایت تشریحی و اهمیت و نقش فقه و فقاہت را بیان کرده است. در فصل دوم به پاسخ بعضی از شبهات و القائاتی پرداخته که گاه در جامعه مطرح می‌گردید و در قسمت آخر به لزوم ولایت فقیه در دوران غیبت کبری اشاره شده است. این کتاب در بهمن ماه سال ۱۳۷۷ توسط انتشارات ماندگار در تهران به چاپ رسید.

۳. اندیشمندان دزفول

این کتاب در سال ۱۳۸۴ با همکاری آقای احمد لطیف پور، از پژوهشگران دزفولی و عضو مؤسسه فرهنگی دزفول شناسی تألیف شده است. کتاب دارای یک پیش‌گفتار مشترک از مؤلفین است. سپس مقاله‌ای در مورد گویش دزفولی دارد و بعد از آن به وضعیت دزفول در انقلاب اسلامی و دوران جنگ تحمیلی پرداخته است. در بخش دیگری از کتاب، به بیان زندگی‌نامه عده‌ای از فحول دینی و علمی اشاره دارد و در پایان به معرفی گروهی از صاحبان قلم و ادیبان و شعرای مشهور پرداخته است.

این کتاب در سال ۱۳۸۴ با تیراژ هزار نسخه و به همت انتشارات فرهنگ مکتوب در ۲۲۰ صفحه به چاپ رسیده است.

۴. انقلاب در گذر تاریخ

این کتاب در اسفندماه ۱۳۸۹ توسط انتشارات ماندگار در تهران در ۳۰۰ نسخه به چاپ رسیده است و شامل یک مقدمه و سیزده فصل است که از نزول وحی بر رسول گرامی اسلام (ص) تا پیروزی انقلاب اسلامی در بیست و دوم بهمن ۱۳۷۵ را بررسی کرده است. در این کتاب سعی شده نشان داده شود که چگونه پیروان اهل بیت در طول تاریخ، هرگاه فرصت مناسبی به دست می‌آوردند در تحقق حکومت شیعی اهتمام ورزیده و بعضاً متناسب با نوع فهم شیعیان به تشکیل حکومت دینی اقدام نموده‌اند و برای آنان مکان جغرافیایی مد نظر نبوده، چنان‌که در مصر فاطمیان موفق به تشکیل حکومت شیعی شدند و حمدانیان در سوریه و سربداران و آل بویه و صفویان در ایران و در نهایت جمهوری اسلامی با امامت و رهبری امام خمینی به شکل نوینی از نظام حکومتی که مردم رکن اصلی آن را تشکیل می‌دهند موفق به تشکیل حکومت گردید.

۵. تحقیقی در مورد رسایل عملیه و مدارس علمیه دزفول

این کتاب در چهار فصل تنظیم شده و دارای یک پیش‌گفتار و یک تقریظ از حجت‌الاسلام و المسلمین حاج سیدمصطفی فارغ دزفولی، روحانی مبارزو دومین نماینده مردم دزفول در مجلس شورای اسلامی است. فصل اول درباره پایگاه‌های حفظ تشیع و مراحل مرجعیت است. سپس اشاره‌ای به اهمیت مرجعیت متمرکز، از زمان شیخ اعظم، انصاری دزفولی و معرفی علما و حجج اسلام و مجتهدین صاحب رساله تا امام خمینی (رحمه الله علیه) دارد. همچنین اشاره‌ای به تاریخ فقه‌داری دزفول و مدارس علمیه داشته و بیانی مختصر در ترجمه علما و چگونگی فعالیت مدارس علمیه و همچنین مجتهدین صاحب رساله دارد. در فصل دوم اشاره‌ای به ریشه‌یابی دستورات و احکام دینی، از جمله قرآن، سنت، اجماع و عقل نموده و به تعریف اجمالی حدیث و ضابطین حدیث و کتب اربعه و حوزه‌های علمی شیعه پرداخته است. فصل سوم به معرفی اولین حوزه علمیه در قرن ششم در دزفول و مدارس که در طول تاریخ دزفول تأسیس شده اختصاص دارد. فصل چهارم به پیوست‌ها و معرفی بعضی از مجتهدان بزرگ و نظرات بعضی از علما اختصاص یافته است. این کتاب در سال ۱۳۷۸، توسط انتشارات ماندگار در تهران در ۱۵۳ صفحه و در هزار نسخه به چاپ رسیده است. توضیح اینکه این کتاب اولین کتاب مستقلی است که در زمینه معرفی رسایل عملیه و حوزه‌های علمی دزفول به چاپ رسیده و نسل حاضر را با چگونگی وضعیت علمی این کهن‌جای به زبان ساده آشنا می‌سازد.

۶. دانشنامه اماکن جغرافیایی قرآن مجید

در آغاز این کتاب مقاله‌ای با عنوان اشاره‌ای به علم جغرافیا و علل نگرش مسلمین به ضرورت فرایض دینی به این علم آمده و سپس هدف از موضوع تحقیق در جغرافیای اماکن قرآن مجید برای خوانندگان بیان شده است. مؤلف با دقت و وسواس علمی نام مکان‌هایی که به طور صریح یا با اشاره در تمام سوره‌های قرآن مجید آمده شناسایی کرده و در حدّ توان و امکانات موجود، با استفاده از مدارک نسبتاً مطمئن به

توضیح جغرافیایی آنها پرداخته است. در این کتاب ۱۴۰ مقاله آورده شده است که هر کدام به نام یکی از اماکن اختصاص دارد و در آن روشن شده که این مکان از نظر جغرافیای سیاسی قبلاً جزء کدام سرزمین بوده و اکنون به کدام کشور تعلق دارد. همچنین روشن می‌نماید که در طول تحولات سیاسی، آن سرزمین دارای چه نام‌هایی بوده و اکنون با چه نامی معروف است یا اینکه مکان مورد بحث در آن زمان روستایی بوده که امروز به شهر تبدیل شده یا عکس قضیه روی داده یا اینکه کلاً آن مکان از بین رفته است. روش کار در این کتاب به گونه‌ای است که خواننده به آسانی متوجه می‌شود که یک اسم علم جغرافیایی، در قرآن چند بار و در چند سوره و در کدام آیه ذکر شده و در هر آیه برای بیان چه غرضی آمده است. علاوه بر نکات مذکور در حدّی توان به گوشه‌هایی از حوادث تاریخی که در آن مکان رخ داده نیز اشاره دارد و نقشه جغرافیایی آن در حدّ میسور آورده شده است.

در پایان برای سهولت دستیابی پژوهشگران، نمایه‌های اعلام با ذکر شماره صفحات آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۸ در ۶۷۷ صفحه توسط انتشارات فرهنگ مکتوب به چاپ رسیده است.

۷. دُرّ ثمین

این کتاب نگاهی است اجمالی در موضوع زندگی و خاندان آیت الله شیخ میرزا محمدعلی معزی دزفولی. مؤلف خود سال‌ها از محضر ایشان کسب فیض نموده و با بسیاری از شاگردان ایشان رفت‌وآمد داشته است. نویسنده در این کتاب ابتدا مطالبی را در مورد شهر عالم‌پرور دزفول و افتخارات فرهنگی آن آورده و سپس برای آشنایی خوانندگان با خاندان معزی به ویژه آیت الله محمدعلی معزی مطالبی را افزوده است. این کتاب در سال ۱۳۹۰ توسط انتشارات ماندگار به چاپ رسیده است.

۸. شیوه‌های پژوهش در ادبیات و علوم انسانی

این کتاب پیش از چاپ، در مراکز تربیت معلم دزفول به وسیله مؤلف تدریس می‌شده است و از آنجا که متن این کتاب با سرفصل‌های درس روش تحقیق در رشته کارشناسی زبان و ادبیات فارسی هماهنگ بود، در زمستان ۱۳۸۰ توسط انتشارات ماندگار تهران در ده فصل و در ۱۲۰ صفحه به چاپ رسید و سال‌ها در دانشگاه‌ها و مراکز علمی منطقه استفاده می‌شد.

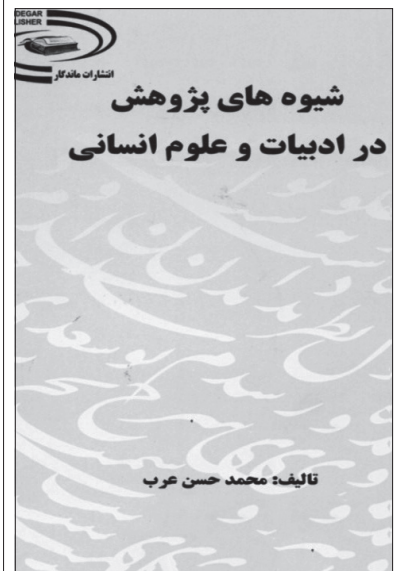
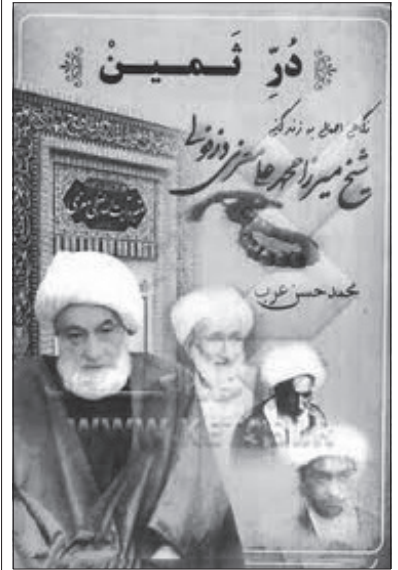
کتاب مذکور دارای یک پیش‌گفتار و یک مقدمه است و در فصول مختلف آن شیوه و روش پژوهش و چگونگی انتخاب موضوع تحقیق، روش‌های جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز و در نهایت چگونگی جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از کار تعلیم داده شده است.

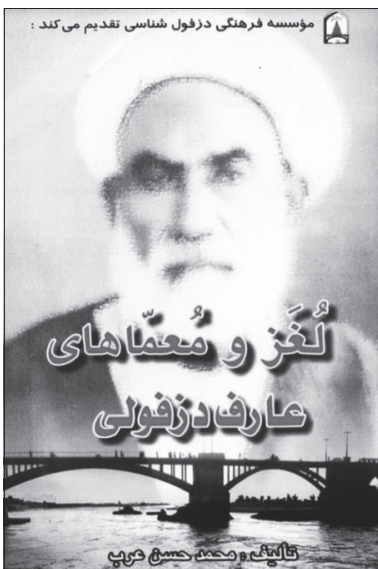
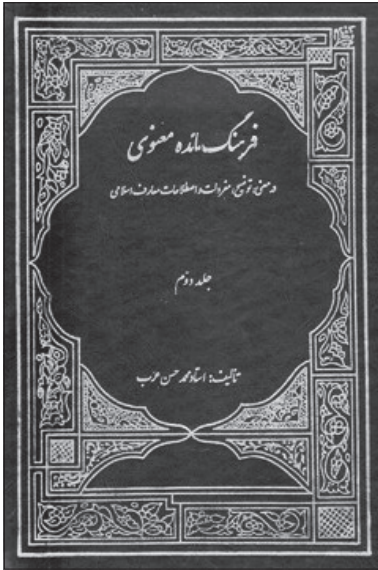
۹. عشق دمشق

کتاب عشق دمشق سفرنامه مؤلف به کشور سوریه است که در سال ۱۳۷۰ خورشیدی اتفاق افتاد. نویسنده سعی کرده که دیده‌ها و شنیده‌های خویش را که روزانه یادداشت می‌کرده، به ترتیب تاریخ رخداد طبقه‌بندی و با بیانی ساده و رسا در قالب رمان به خواننده خود عرضه نموده و نوشتار خود را با آیات و احادیث و گاهی با به‌کاربردن اشعار و ضرب‌المثل‌های مناسب به نوشته خود جلا و جذابیت بخشد. در این کتاب به عناوینی نظیر اصحاب کهف و بزرگانی که در دمشق مدفون اند اشاره نموده است. وی از شهر قنیطره به نام شهر شاهد و همچنین از بلندی‌های جولان که در جنگ اسرائیل و سوریه به دست دشمن صهیونیستی افتاد یاد کرده است. این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط سازمان کارفرمایان جوان به انتشارات بوستان کتاب سپرده و در ۳۰۰ نسخه چاپ و منتشر شد. مطالعه این کتاب برای زائران حرم مطهر حضرت زینب کبری خالی از لطف نیست.

۱۰. فرهنگ مائده معنوی

کتابی است در ۱۱۱۰ صفحه که در دو مجلد در سال ۱۳۹۳ با تیراژ ۲۰۰۰ نسخه توسط انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول به چاپ رسیده است. در صفحه اول این کتاب، مؤسسه فرهنگی دزفول شناسی

معرفی شده و پس از آن مقدمه‌ای در ۳۱ صفحه آورده شده که در آن به ضرورت فرهنگ‌نویسی و تاریخچه آن و سپس به تعریف واژه و علم پرداخته و به انگیزه تألیف این کتاب، روش کار و در نهایت علائم رمزی به‌کاررفته در کتاب اشاره شده است. فرهنگ حاضر برای پژوهشگران در موضوعات حدیث، حقوق، سیاسی فقہی، قضایی، احکام، اخلاق اصول، اعلام، تاریخی، تجویدی، تفسیری و جغرافیایی مفید فایده است. مثلاً در باب (حاء) چنین آورده شده است: «حدیث متشابه: حدیثی است که از متن آن مراد معصوم دانسته نشود، مگر به کمک قراین».

۱۱. القاموس الحديث، فرهنگ نمونه

فرهنگ نمونه کتابی است در زمینه شناخت و توضیح واژگان قرآن مجید. این کتاب در بهار ۱۳۹۰، در دو جلد و در ۱۰۸۶ صفحه توسط انتشارات فرهنگ مکتوب و با همت و مساعدت مالی خانواده مرحوم استاد فقید مرحوم حاج محمدحسین نظامی‌پور به چاپ رسیده است. در این کتاب علاوه بر مقدمه، حدود یکصد صفحه آورده شده که حاوی نکات ارزنده در شناخت کتاب الله و شیوه تدوین آن است. سه بخش اساسی کتاب شامل مفردات، ترکیبات و اعلام است. شیوه و روش واژه‌یابی این قاموس به گونه‌ای انتخاب شده که از دانش آموزان سال سوم راهنمایی با دانستن ترتیب حروف الفبای فارسی تا اهل علم و دانش، با یافتن ریشه یک کلمه می‌توانند به کلیه مشتقات آن مصدر در کل قرآن مجید که در آیات و سوره‌های مختلف قرآن مندرج است از آن بهره‌مند شده و با آیه مربوطه و معنی خاص آن واژه در همان آیه آشنا شوند.

مبنای این کتاب تفسیر نمونه ۲۷ جلدی آیت الله مکارم شیرازی است و کمبودهای آن از منابع قابل اطمینان دیگر اخذ شده است. در زیر هر واژه با حروف رمز نشانی مأخذ ذکر شده که با مراجعه به مقدمه می‌توان به مفاهیم این رموز پی برد.

۱۲. لغز و معماهای عارف دزفولی

۱۳. کتاب لغز و معماهای عارف دزفولی، یادداشت‌های شعری ادیب فقید، مرحوم ملا عبدالحسین بن محمد هادی حکاک متخلص به عارف دزفولی است که حاوی حدود دویست بیت با مضامین مختلف است. مؤلف درباره این کتاب آورده است: «از آنجا که ذوق آن مرحوم، سرشار از لطائف و نکته‌های ادبی و طنزی بود، مؤلف به تنظیم و تنقیح و تصحیح آن اقدام و به حل پاسخ لغز و معماها با همکاری دوستانی که در کتاب از آنان یاد شده پرداختم و مجموع اشعار را با توجه به درون مایه آنها به دوازده فصل تقسیم و پاسخ آنها را نیز در دوازده فصل تنظیم نموده و با همت و همکاری خانواده آن مرحوم، به ویژه نوه بزرگوار وی، آقای محمد هادی عارفیان در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات وصل چاپ گردید».

این کتاب با یک مقدمه به قلم مؤلف و بیان انگیزه بازنگری در آثار عارف و توضیحاتی درباره تعریف لغز و معما و بیان تفاوت‌های آن دو شروع شده است. سپس برای معرفی آن مرحوم، زیست‌نامه وی که به قلم خودش نگارش شده آورده شده است.

کتاب با ابیاتی چند و با سپاس از خداوند سبحان شروع، سپس در نعت رسول گرامی اسلام و ائمه طاهرين اشعار سروده شده است. در پایان کتاب واژه‌نامه‌ای به منظور درک درست خوانندگان از واژه‌های به‌کاررفته در کتاب افزوده شده است. این کتاب در ۵۷ صفحه با تیراژ هزار نسخه به چاپ رسیده است. مرحوم عارف گرچه ممکن است به منظور تلطیف روح و پرکردن اوقات خالی و فراغت مردم دست به این کار زده باشد، ولی در عین حال نکته‌های آموزنده‌ای را نیز به خواننده اهدا می‌نماید. استاد عرب اشعار این مجموعه را علاوه بر تصحیح، تقطیع نموده و بحر هر کدام را مشخص و با الفبای عروضی عرضه نموده است تا علاوه بر انبساط روح خوانندگان، برای دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی نیز به کار آید.

۱۴. مثل‌های دزفولی یا معادلات ادبی

این کتاب مجموعه‌ای از مثل‌های دزفولی است که در سال ۱۳۸۱ و در ۱۴۷ صفحه با تیراژ یک هزار

خرداد ۱۳۷۶.

۸. آشنایی با مرکز دزفول‌شناسی، رسانه جنوب، شماره ۱۱، خرداد ۱۳۸۰.

۹. بطانه در قرآن، هفته‌نامه فرهنگ خوزستان، شماره ۱۴۱، مرداد ۱۳۸۱.

۱۰. دزفولی‌ها جیل را فراموش نکنند، جام جم، شماره ۷۲۳، آبان ۱۳۸۱.

۱۱. مؤسسه فرهنگی دزفول‌شناسی، بایگانی تاریخ کهن دزفول، نشریه آفرینش، شماره ۱۷۷۸، آبان ۱۳۸۲.

۱۲. کتاب‌شناسی تحلیلی شهرستان دزفول، فرهنگ خوزستان، شماره ۲۴۸، اردیبهشت ۱۳۸۳.

۱۳. قل عیدی چیست؟، رسانه جنوب، شماره ۷۰، اردیبهشت ۱۳۸۵.

۱۴. آشنایی با محله‌های دزفول، دژپل، سال اول شماره اول ص ۸ و شماره دوم ص ۷.

۱۵. جایگاه زبان و ادبیات فارسی و علوم انسانی، دژپل، شماره ۱۵ سال چهارم، دی‌ماه ۱۳۸۹.

۱۶. تحقیقی در مورد واژه «کت»، هفته‌نامه رسانه جنوب، شماره ۹۴، ص ۳.

تقریظ

۱. تقریظ بر کتاب سجده خونین، صفحه ۱۵.

۲. تقریظ بر کتاب شجره‌نامه سادات رودبندی و داعی.

۳. تقریظ بر کتاب از مسجد جمکران قم تا مسجد کج‌بافان دزفول.

۴. تقریظ بر کتاب زن و آزادی.

۵. تقریظ بر کتاب تاریخ دزفول.

نسخه توسط انتشارات افهام چاپ و منتشر شده است. کتاب دارای پیش‌گفتاری است که در آن اشاره‌ای به زبان و رابطه آن با تفکر و اندیشه می‌نماید. سپس درباره اهمیت زبان مشترک نکته‌هایی را بیان و درباره چگونگی تولد و مرگ واژه‌ها بحث می‌کند. سپس اشاراتی به زبان‌های رسمی و نکته‌هایی درباره خودکم‌بینی صاحبان بعضی از گویش‌ها به خوانندگان می‌دهد و در نهایت به علل و عوامل جمع‌آوری ضرب‌المثل‌های محلی می‌پردازد. در این کتاب چهارصد ضرب‌المثل محلی دزفولی با اشعار فارسی تطبیق داده شده و هر ضرب‌المثل با خط فارسی و فونتیک و آوایی نوشته شده است و سپس معنی و محل کاربرد آن ضرب‌المثل در محاوره و گفت‌وگو بیان گردیده است. در پایان کتاب، کلیه واژه‌های محلی به ترتیب الفبای فارسی معنی شده‌اند.

۱۵. منبع و مرجع‌شناسی در ادبیات و علوم انسانی

این کتاب دارای یک پیش‌گفتار و یک مقدمه است و به ترتیب به معرفی کتب مرجع نظیر فرهنگ‌ها، دایرةالمعارف‌ها، دانش‌نامه‌ها، معجم‌ها، کتاب‌شناسی‌ها، اطلس‌ها، گیتاشناسی‌ها، تذکره‌ها، طبقات و کشکول‌ها می‌پردازد. مؤلف روش چگونگی استفاده از این کتب را به زبان ساده به خوانندگان آموزش می‌دهد. این کتاب که در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات ماندگار در دوازده فصل و ۱۸۰ صفحه با تیراژ سه هزار نسخه به چاپ رسیده است، به دلیل هماهنگی متون آن با سرفصل‌های درس مرجع‌شناسی در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات فارسی، به عنوان کتاب درسی دانشگاهی در دانشگاه‌ها و مراکز علمی منطقه مورد استفاده دانشجویان بوده است.

مقالات

در این قسمت لیست مقالات استاد فقید محمدحسن عرب که در مجلات و مطبوعات کشور چاپ گردیده است، به ترتیب سال آورده شده است.

۱. دزفول از پیشینه تا حال، کیهان فرهنگی، شماره ۲۰۴، مهرماه ۱۳۶۲.

۲. زندگی‌نامه عارف دزفولی، ماهنامه دزفول فردا، شماره ۴، دی‌ماه ۱۳۷۴.

۳. ضیایی دزفولی، ستاره‌ای از آسمان فقاقت، ماهنامه دزفول فردا، شماره ۴، دی‌ماه ۱۳۷۴.

۴. رسالت معلم، رسالت انبیا، هفته‌نامه فرهنگ آفرینش، شماره ۹۶، اردیبهشت ۱۳۷۴.

۵. زندگی‌نامه شهید دانش نماینده مردم شوش و اندیمشک، ماهنامه دزفول فردا، اردیبهشت ۱۳۷۵.

۶. دزفول سرزمین قلم، ماهنامه دزفول فردا، شماره ۱۰، تیرماه ۱۳۷۵.

۷. نیل صنعت از یادرفته دزفول، ماهنامه دزفول فردا، شماره ۲۱،